

Илија Бакић

УПЕСМЉАВАЊЕ (СИРОВОГ) ЈЕЗИЧКОГ МАТЕРИЈАЛА

Мирољуб Тодоровић, *Пандорина куџија*
Еверест Медиа, Београд, 2015.

Неуморни трагалац за крајњим поетским хоризонтима, Мирољуб Тодоровић (1940) огласио се новом књигом насловљеном *Пандорина куџија*. На знатижељном читаоцу је, мада он то испрва не зна, велика дилема како књизи приступити односно како је читати – да ли од почетка према крају или обрнутим смером (наравно, могуће је и читање на прескок али оно, пре или касније, стиже до крајњих тачака књиге). Од разрешења/одлуке у много чему ће зависити разумевање целокупног дела, односно, прецизније, спознаја и разумевање током првог сусрета са њим – а та је сензација и фасцинација у случају *Пандорине куџије* веома битна. У каснијим ишчитавањима, пошто је кључна тајна разоткривена, разабире се финесе, запажају варијације и понављања речи/појмова у другојачијим контекстима и са различитим вредносним предзнацима, што ће свакако обогатити утиске али се они, неминовно, темеље на оном првом открићу.

Ако се, дакле, крене уобичајено, од насловне стране у садржај, откривају/ређају се циклуси: „Глас из неизречја“, „Будно ожилиште“ и „Дарујем ти творче“, саздани од неименованих целина/песама у облику/форми два четворостиха. За њима следи, на последњих 40 страница књиге, циклус „Реч ме обасјава (конкретна и визуелна поезија)“, иза кога се пак налази разјашњујућа „Напомена“.

Циклуси који су „једнодимензионални“ то јест у којима се „барата“ (само) речима откривају се као низови призора, најчешће формулиса-

них једним стихом, који стоје самостално или се, истина ређе, директно настављају/преливају у следећи призор/стих. „Независна егзистенција“ призора/асоцијативних сензација стихова који се „слажу“ самим редоследом (који их је довео пре или после других) током трајања песме мења се, односно њихова се значења, доведена у корелацију са другим (стиховима/призорима) релативизују и прилагођавају (окружењу), те се, мање или више спонтано, на површини спознаје/тумачења појављују визуре које, иако постоје, нису уобичајене, не подразумевају се, не узимају „здро за готово“; наравно, поменуто се односи и на склопове речи који се трансформишу у специфичној алхемији међуодноса. Несигурност у права значења прочитаног (јер се она не „уклапају“ у научене шеме) и зачудност која је прати (и расте пред сваким новооткривеним смислом стиха), упиру у језичке двери које су ретко или никада отворане. Ово дубинско копање, та интензивна археологија значења функционише како на нивоу довитљивих слагања или контрапунктирања речи тако и на нивоу изненађујућих спознаја/откровења. У коначном сагледавању једне песме, односно свих песама, читалац схвата колико су његов доживљај и разумевање (и, наравно, употреба) језика сиромашни и рутински површни, неретко на нивоу флоскула. Ова фрустрирајућа чињеница ипак неће умањити одушевљење изванредним сликама, виспреним играријама значењима и загонетним контекстима стихова у којима се спајају појмови у распону од историје и митологије, филозофије и етике преко емоција/сензација и „обичних“, свакодневних предмета до егзотичних технолошких чудеса која ће донети будућа времена. Стога се *Пандорина кућица* открива као низ разнородних фрагмената који граде мозаик у коме су спојене различите епохе, светоназори, доживљаји света.

Сложени мозаик се увећава у последњем циклусу уношењем у песму/призор ликовних елемената, објеката и корелација, што сем визуелне допадљивости намеће и потребу другачијег гледања/читања песме. Реч у тим целинама има, сем стандардне значењске улоге, и ону потпуно ликовно-декоративну (зависну од положаја на страници и од фонта којим је одштампана). Овим се на вишеструке пробе ставља и читаочева/гледаочева отвореност према новим, нестандартним садржајима односно његова способност да се ангажује у одгонетању оваквих изазова (а не да пред њима одмах одустане).

По завршетку циклуса конкретне и визуелне поезије, читалац може/треба/мора прочитати „Напомену“, која ће му открити Тајну настанка књиге коју је ишчитао. А она је вишеструка: „сирови материјал“ (текстови и песме) добијен је експериментима помоћу математичких табела случајних бројева. Математичке табеле пермутираних бројева (од 0 до 99) добијене су на компјутерима Економског института, 1969.

и Математичког института 1970. године у Београду. Комбинације су извођене са седам табела речи. Прве три табеле садржале су по броју пет до шест речи. Једна табела имала је преко 500 речи, а остале четири имале су три речи по броју, дакле по табели 300 речи. У креативној је игри укупно било преко 2700 речи, мада добар део њих није искоришћен. Накнадним интервенцијама, приликом коначног стварања/уобличавања песама, додаване су нове речи. За ову књигу (*Пандорину кућицу*) презето је нешто таквим поступком створеног материјала објављеног у збирци *Текстум* (1981) а највећи број песама је, из тог извора, уз огроман песников напор да се, како сам признаје, врати (уђе) у креативне токове, стил, начин стварања и поетско надахнуће од пре више деценија, „обрађен, упесмљен, конкретизован, визуелизован и доведен до коначног облика“ 2013. и 2014. године.

Поменуће чињенице бацају сасвим ново светло на претходно прочитане песме. Не може се, понајпре, не бити фасциниран полувековним, континуираним стваралачким импулсом у тако захтевној „дисциплини“ каква је Поезија, краљица литературе. Потом се мора уважити ингибиран поступак употребе тадашње врхунске технолошке новине, компјутера, у стварању песама зато што је песник увидео нове могућности за „литерарни рад“ (или барем за један део тог рада). Из данашње перспективе, из времена у коме су компјутери део свакодневице, ондашње критике па и оптужбе на рачун Тодоровића, по којима он изневерава поезију, своди је на одљуђено механицистичко баратање и манипулационе речима, делују неосновано наивно и крајње конзервативно. Јер, већ су дадаисти и надреалисти експериментисали са насумичним и аутоматским писањем, инсистирајући на случајности и одсуству намера а што је био покушај да се исмеје/карикира класично, романтичарско призивање у помоћ муза, мада, парадоксално (или, ипак, не?) и ови су поступци такође уважавали постојање некакве спољне силе која ствара уметнички текст (користећи песника као мање-више пасиван медијум). Тодоровић одлази корак даље укључујући (сасвим конкретан спољни чинилац) компјутерске процесоре и програме у ову работу. Наравно, било да песника посећује „муза“ или је на делу какав заумни процес или, коначно, алгоритам (истини за вољу смишљен од неких других људи али свакако не намењен писању поезије), без песниковог, већег или мањег, познавања речи/језика не може и неће доћи до било каквог стварања. Тај „језички ресурс“ дакле постоји у песнику, у „песниколиком“ медијуму и бива искоришћен у сврху писања песме. Тодоровић пак контролише „фондус“, „језичку сировину“ и одабире речи које ће заузети своја места у стиховима по „вољи“ програма (запазимо да је песник, иако својим поступком стварања стихова чини велики искорак према „лику ствари које ће доћи“, огромну већину речи/појмова које је користио узео

из општецивилизацијских тековина којима је додао тек понеку усмерену према будућности, инсистирајући тиме на континуитету прошло–садашњу–будуће). Но, математичко-машинско мешање/спајање речи тек је први део (не)контролисаног експеримента јер у његовом наставку песник интервенише на ономе што је добио и тај „сирови“ материјал „упесмљује“. Случајност се (додатно) подвргава песничкој „свести“, „рефлексу“ и/или „осећају“. „Сирови стихови“ од песника траже да, најпре, открије/наслути њихов смисао и лепоту, за шта је, по природи ствари, потребна велика језичко/смисаона слобода/отвореност, те воља и способност да се начини искорак из овешталих конструкција и образаца. Тај фантастично изазовни „рад“ поново успоставља/васкрсава времена грађења језика као уређеног система у коме песник, својим интервенцијама открива речи и њихова значења или већ откривеном додаје понеки нови сегмент; напokon, ако већ не учествује у стварању нових речи а песник саучествује у креацији њихових међуодноса и значења која из њих произилазе. Испуњавање ових задатака песнику доноси велику радост која се преноси и на читаоце којима се дарује могућност да истражују језик и откривају његове тајне. Коначно, све што се овако чини слави Језик, његову снагу и крхкост, суптилност, колебљивост, вишезначност, његову постојаност и тајновитост, којима се треба радовати, откривати их и дивити им се. Тодоровић и овом књигом потврђује да је драгоцен и даровити трагалац за недокучивим тајнама Језика.

И, на крају, вратимо се на почетак односно на сам наслов књиге. *Пандорина кутија* отвара се читаоцима као збир сваковрсних слика и асоцијација које кореспондирају са различитим сегментима цивилизацијског и личног живљења, раздељеним на фрагменте али и даље повезаним, видљивим и невидљивим, површинским и дубинским везама. Но, *Пандорина кутија* је и метафора за језик којим се споразумевамо и на коме формулишемо своје мисли. Пандорина кутија језика дубока је и препуна али њен садржај користимо лакомислено и површно, немајући представе о њеном богатству и, коначно, значају. Али, када се она испразни или истроши, непажњом и небригом, лишавамо се једног од темељних принципа који нас одређује као појединце али и самосвесну врсту.